

УДК 378.147

О.В. Ревенко,
вихователь,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету.

Р. Губа,
студент,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету,
e-mail:
Landeolo@ ukr.net

ПЕРЛИНА ХЕРСОНЩИНИ - ЗАПОВІДНИК "АСКАНІЯ-НОВА"

О.В. Ревенко, Р.М. Губа. Перлина Херсонщини - заповідник "Асканія-Нова". Стаття досліджує історію найстарішого заповідного комплексу України - Біосферного заповідника "Асканія-Нова", його сучасне і далеке минуле, що існують поряд, нагадуючи нам про нестримний плін часу.

O.V. Revenko, R.M. Guba. Pearl Kherson - Reserve "Askania Nova". This article examines the history of the oldest protected complex of Ukraine - Biosphere Reserve "Askania Nova", his present and distant past, existing side by side, reminding us of the unstoppable passage of time.

Вступ. Усі дороги Херсонщини ведуть до Асканії...

"Асканія-Нова" - острівець серед бурхливого сьогодення, що доносить сучасникам велич і спокій колись безмежного степу. "Асканія-Нова" - притулок для диких тварин, яких людство у своєму неприборканому бажанні споживати призвело до зникнення. "Асканія-Нова" - сучасне і далеке минуле, що існують поряд, нагадуючи нам про нестримний плін часу.

Біосферний заповідник "Асканія-Нова" - найстаріший заповідний комплекс України. Тільки тут ви побачите природний степ (рис.1), отари диких тварин (рис.2), незліченні зграї птахів; вдихнете повітря, напоєне неповторним ароматом степових трав, здійсніте прогулянку тінистими алеями дендропарку; доторкнетесь до давньої історії Таврії, про яку нагадують пам'ятки половецької цивілізації - кам'яні ідоли (рис.3).

Рис.1 Природний степ

А ще, мабуть, кличе бажання доторкнутися до незвичного. Віч-на-віч зустрінуться з казковістю та романтичністю звичайного українського селища, яке виникає завдяки добрим справам людини з всесвітньовідомим ім'ям - Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна. Його платонічна любов до природи та збереження найцінніших природних територій і донині залишається турботою вчених, громадських діячів, окремих ентузіастів. 1898 року Фрідріх Фальц-Фейн вивів із господарського використання ділянку своїх угідь, яка стала праядром теперішнього найбільшого в Європі (11054 га) заповідного типчаково-ковилового степу.

Рис.2 Стадо диких стварин

Рис. 3 Кам'яний ідол

Матеріали дослідження. У сиву давнину на безкраїх степових просторах кочували племена різних народів: скіфи, сармати, алани, гунни, печеніги, половці, ногайці... Заселення степів північної Таврії почалося в XVII столітті. У 1828 році німецький герцог Фрідріх Фердинанд Ангальт-Кетенський придбав у степах Дніпровського повіту Таврійської губернії 48 тис. десятин землі. Збудував невеличке поселення і дав йому романтичну назву Асканія, що означає "ясеневий спис", як у його родового замку в Німеччині. Після 28 років господарювання нащадки герцога 6 жовтня 1856 року продають свою колонію купцю першої гільдії Фрідріху Фейну, правнук якого Фрідріх Едуардович Фальц-Фейн (рис.4) був останнім володарем маєтку. Майбутній засновник заповідника Ф. Фальц-Фейн вже народився в Асканії-Нова 16 квітня 1863 року (за старим стилем).

В своєму родовому маєтку за власною ініціативою він вилучив з господарського використання ділянку степу (1883 р. - 8 десятин, 1888 р. - 100 десятин, 1898 р. - 520 десятин) і започаткував резерват. Навколо нього ввів зонування.

На заповідних ділянках практикував повну охорону всього природного комплексу. Одна з вилучених ним ділянок "Стара" (1898 р.) збереглася до сьогодні і є праядром сучасного заповідника.

Протягом 1874-1916 рр. він сформував рідкісну колекцію птахів та ссавців зоопарку. На волі та напівволі утримував 52 види ссавців (286 голів) і 208 видів птахів (1549 особин).

На його території висаджено 220 видів листяних та хвойних порід дерев, засеєно співучими птахами. Сьогодні парк є пам'яткою садово-паркової архітектури XIX століття.

З 1898 року приватну заповідну ділянку степу в маєтку Асканія-Нова Фрідріха Фальц-Фейна було проголошено Декретами Ради Народних Комісарів УРСР від 1 квітня 1919 року та 8 лютого 1921 року Державним степовим заповідником УРСР.

У подальшому його реорганізовано Постановою Президії Південного відділення ВАСГНІЛ від 13 квітня 1983 року в Біосферний заповідник, а в грудні 1984 року VIII сесією координаційної ради за програмою "Людина і біосфера" введено до міжнародної мережі біосферних резерватів (Сертифікат ЮНЕСКО від 15.02.1985 р.).

Сучасна назва - Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е.Фальц-Фейна Української академії аграрних наук - визначено Постановою Кабінету Міністрів України №213 від 2 квітня 1994 року "Про присвоєння імені Ф.Е.Фальц-Фейна Біосферному заповіднику "Асканія-Нова".

Загальна площа Біосферного заповідника "Асканія-Нова" становить 33307,6 га. З них: 11054 га - заповідна зона; 6909 га - буферна; 183,2 га - насадження дендрологічного парку; 61,1 га - зоопарк; 15344,6 га - зона антропогенних ландшафтів. Заповідний степ складається з трьох масивів, загальною площею 9898 га: Північний, Південний, Великий Чапельський під, а також 1156 га перелогів, де з 1966 року вивчаються процеси відновлення природної рослинності.

Тваринний рай на Землі

Зоопарк був заснований в 1883 році Ф.Е. Фальц-Фейном як приватний зоологічний парк "Асканія-Нова", зібранням тварин відкритих та лісових просторів, що утримуються напіввільно на півдні України. Від інших зоологічних парків він відрізняється утриманням тварин, переважна більшість яких цілорічно перебуває у напіввільних умовах на значних за площею штучно створених ставках та в загонах Великого Чапельського поду. Тут розмістилися красуні лані, добродушні поні та віслючки, довгорогі ватусі, бізони, шляхетні та плямісті олені, антилопи гну та канна, найбі-

Рис.4 Фрідріх Едуардович Фальц-Фейн

льші нелітаючі птахи – проафриканські страуси, австралійські ему, американські нанду.

На ставках - пташиний парад: чорні та білі лебеді, гуси, качки, казарки. Демонструють своє вбрання фламінго (рис.6), журавлі, павичі, фазани, папуги. У вольєрах для хижих птахів - чорний гриф, степовий орел.

Значення колекції тварин зоопарку - збереження і відтворення рідкісних, цінних та зникаючих видів тварин української та світової фауни, розробка та удосконалення методів утримання тварин в напіввільних умовах півдня України, збагачення фауни регіону. Зоопарк є науковим полігоном для проведення фундаментальних та прикладних досліджень з морфології, біології розмноження, екології та етологічних особливостей тварин, генетики і демографії малих популяцій, міграції птахів та інших питань. Завдяки таким умовам утримання тварини зазнають мінімального впливу людської діяльності, що

Рис.6 Фламінго

надає можливість вивчати їх біологічні особливості в природному стані. Протягом десятиріч збільшувався чисельний та видовий склад зоопарку. Сучасна колекція зоопарку нараховує майже 5000 ссавців та птахів. Із них 54 рідкісних видів занесені до "Червоного списку МСОП" та до Червоної книги України, списку CITES, Бонської та

Бернської конвенцій; 8 видів – представники Червоної книги України: огар, зубр, сірий журавель, степовий журавель, пугач та інші.

Природні багатства

Асканійський степ, а також знамениті дендрологічний та зоологічний парки є складовими частинами Біосферного заповідника "Асканія-Нова" ім. Ф.Е. Фальц-Фейна - природоохоронної науково-дослідної установи загальнодержавного і міжнародного значення, який входить до всесвітньої мережі біосферних резерватів під егідою ЮНЕСКО.

Слово "Асканія-Нова" асоціюється з зоопарком та дендропарком. Це і не дивно, адже виділити якусь частинку степу для сприйняття його в цілому дуже важко. Тут нараховується 478 видів вищих рослин, які передають різноманіття всіх проявів кольорів, букету запахів, притаманних лише дикому степу: яскравими різнобарвними вогниками горять квіти тюльпанів, ніжною блакиттю манять півники- і степ вже хвилюється, наче море; зацвіте льон австрійський - і земля ніби вкриється легким серпанком; пройде ще трохи часу - і степ вже нагадує килим (рис.7).

Тварин тут значно більше, ніж у зоопарку. В густому травостої мешкають не менше 1155 видів членистоногих, 7 видів земноводних і плазунів, 18 видів ссавців, у різні пори року зустрічається більше 270 видів птахів. Життєвий простір птахів обмежується товстим шаром степового войлоку та верхнім горизонтом ґрунту - такі умови виживання "у відкритому просторі".

Рис.7 Дикий степ

Рослинність, наповнена життям

Особливий інтерес представляють ділянка "Стара" та Великий Чапельський під, де утримуються дикі тварини зоопарку. Ділянка "Стара" (площа 520 га) - найстаріша у світі за часом заповідна степова територія.

Великий Чапельський під (4x6 км) – унікальне явище, для якого характерне періодичне заповнення талою водою. В найглибшій частині зростають гідрофіти, у тому числі найрідкісніший вид в Україні - зіркоплідник частуховидний. Збереглися такі надзвичайно рідкісні форми як східноферулова, лікарськоавранова, мінливоконюшинова та інші. На цій ділянці найвищий показник видової насиченості квіткових - 368 видів. Флора поду нараховує також значну кількість ендеміків - 53 види: з них 7 зустрічаються лише тут, а 8 видів занесені до Червоної книги України.

Дендрологічний парк "Асканія-Нова"

Дендрологічний парк "Асканія-Нова" - це найбільший за площею (183.2 га) ландшафтний зрошуваний парк на півдні України. Навіть серед найцінніших аналогічних закладів регіону посідає особливе місце, бо створений він у посушливому безводному степу, практично непридатному для вирощування деревних рослин.

Рис.8 Грот

У його складі виділяються старий парк (28 га, закладений у 1887-1895 рр.), та новий парк (100 га, створений у 1968-1972 рр.), лісостепове рідколісся (55,2 га, створене у 1907-1913 рр). Старий парк з насадженнями 115-літнього віку відрізняється різноманітністю видового складу, природністю і завершеністю композицій, вражає чистотою та досконалістю свого художнього образу.

Неповторності йому додають мальовничий ставочок з невеличким острівцем і білими квітками латаття на водній поверхні, грот (рис.8), архітектурний ансамбль старої водонапорної вежі (рис.9) та розгалужена мережа ариків, які, як сотні гомінливих ручаїв, розносять територією заповідника потоки прохолодної вологи. В новій частині парку створено каскад ставків, величезні галявини, рукотворні пагорби, з вершин яких його можна охопити одним поглядом. Тут очі розбігаються від різноманіття дерев і кущів.

Дендропарк є своєрідним живим музеєм, генофонд якого нараховує 780 видів та 263 садових форм і сортів деревних, які відносяться до 169 родів, 66 родин, 1500 видів та сортів трав'янистих квітково-декоративних рослин; 95 видів - реліктові, рідкісні та зникаючі деревні і трав'янисті рослини, з них три занесені до "Червоної книги МСОП", 29 - до Червоної книги України.

Рис.9 Стара водонапорна вежа

Висновки. Надзвичайним та дивовижним внеском Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна в історію Херсонщини є дендрологічний парк "Асканія-Нова". У безводному, безлісному степу він зумів створити унікальний зоо-парк, влаштував чудовий дендрологічний парк, за проект якого отримав на всесвітній виставці у Парижі (1889 р.) золоту медаль. Першим в Україні Фальц-Фейн вилучив із господарського використання ніколи неорані ділянки ковилового степу для охорони та заповідника, сприяв виченню його самотутньої природи.

Велика заслуга зоопарку "Асканія-Нова" ще й у тому, що тут утримуються і розмножуються рідкісні та зникаючі види, занесені до "Червоної книги МСОП" та України.

Література

1. Гавриленко В. С. Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.С. Фальц-Фейна [Текст] // В кн.: Заповідники і національні парки України. — К., 1999 — С. 14-20.
2. Дрогобыч Н. Е. Асканийская хроника (1917—1996) [Текст] // В кн.: В. Фальц-Фейна «Аскания-Нова». — К.: Аграрна наука. — 1997. — С. 340—347.

3. Дрогобыч Н. Е. Фридрих Эдуардович Фальц-Фейн как общественный деятель Таврии [Текст] // Фальц-фейнівські читання ' 99. — Херсон, 1999. — С. 54-58.
4. Курдюк, М.Г. Историко-географічна характеристика заповідника "Асканія-Нова" [Текст] / М.Г Курдюк. - Рослинні багатства заповідного степу і ботанічного парку "Асканія-Нова". - Київ: Наукова думка, 1974.
5. Мирончук, В.Д. Історія України: Навч. посібник [Текст] / В.Д. Мирончук, Г.С. Ігоршкін. - К.:МАУП, 2002.
6. Труды научно-исследовательского института гибридизации и акклиматизации животных Аскания-Нова имени акад. М. Ф. Иванова, т. 1-3, М., 1935-49.

Надійшла до редакції 19.01.2016